

sara Komaromija, koji sumira osnovne rezultate istrage; i 3) dokumenti iz kasnijeg rada oko reguliranja urbarijalnih odnosa. G. je građu objavio kronološkim redom, tako da na str. 1—126 nalazimo spise iz istražnog rada komisije, na str. 127—177 Komaromijev elaborat, a zatim materijale za urbarijalnu regulaciju do 1811 (str. 177—246), odnosno do 1823 (str. 246—263). Značenje Komaromijeva izvještaja proizlazi i iz kratkog opisa, koji je G. dao prije samog spisa: »Ovaj izvještaj sadrži sve seljačke pretstavke u sažetom vidu, a popraćen je Komaromijevim zapažanjima do kojih je on došao tokom istrage u svakom pojedinom slučaju. Na svaku tačku Komaromijevog izvještaja Namesničko veće stavilo je svoje primedbe ili predloge, pa je tako redigovan izvještaj dostavljen dvoru. U ovim primedbama i predlozima dati su osnovni elementi za izradu nove urbarijalne uredbe koja će nakon trogodišnjih peripetija biti obnarodovana.«

Dokumenti su objavljeni u izvornom jeziku, što znači pretežno na latinskom. Za svaki spis data je arhivska signatura, kao i kratak regist na početku, uz potrebne napomene. Na kraju je izrađen indeks imena i mjesta, a sadržaj daje podatke o karakteru pojedinog dokumenta, o autoru, mjestu i datumu nastanka. Šteta je, što spisi nisu numerirani, jer bi olakšalo citiranje.

Kao što je naprijed spomenuto, G. je započevši rad analizom agrarnih odnosa u Slavoniji i Srijemu u početku XIX. st., morao postepeno prijeći u vremenski ranije razdoblje, do u prvu polovinu prethodnog stoljeća. U tom pogledu treba u prvom redu istaknuti rad o uvođenju urbara na teritoriju Požeške županije sredinom XVIII. st. (God. Fil. fak. u Novom Sadu III, 1958). Kako autor ističe u uvodu, u reinkorporiranim slavonskim županijama urbarijalno je pitanje imalo prvorazredno značenje; međutim, s obzirom da postoje razlike u vremenu i postupku kod uvođenja slavonskog urbara u pojedinim županijama, bit će zanimljivo analizirati sve tri oblasti. Budući da je Bösendorfer obradio prvenstveno Virovitičku županiju (kako je došlo do Slavonskog urbara 1756?, Rad JAZU 240 i 242), a Julije Kempf se u svojoj monografiji o Požegi (1910) tek uzgred dotakao toga pitanja, to je G. u spomenutom radu prikazao dvadesetgodišnja nastojanja oko urbarijalne regulacije 1745—62 u Požeškoj županiji, dok (prema navodu u bilj. 3) »o sličnim pitanjima u Sremskoj županiji« piše na drugom mjestu. Autor nam naprije prikazuje rad posebne urbarijalne komisije Požeške županije 1750, zatim govori o radu kraljevske komisije, koja je 1755 na čelu s grofom Serbelonijem trebala da ispita uzroke seljačkih buna u Moslavini i Podravini, i na osnovu materijala što ih je ona prikupila s područja Požeške županije analizira urbarijalne odnose na pojedinim spahilucima.

Prikazani radovi Slavka Gavrilovića (premda su neki od njih fragmentarnog karaktera) predstavljaju u cjelini uzevši vrijedan prilog izučavanju agrarne historije Slavonije i Srijema u periodu od oslobođenja ispod turske vlasti, t. j. od Karlovačkog mira 1699, do ukidanja urbarijalnih odnosa na tom području 1848. Zajednička im je karakteristika, da su rezultat autorovih samostalnih istraživanja arhivske građe, i to u prvom redu one koja je dosada malo ili nikako bila predmet interesa naših historičara. Nastavljajući ovakovu djelatnost u raznim vidovima, kao što je započeo (publiciranje građe, rasprave, veća monografska djela), Gavrilović će znatno pridonijeti da se obogati, inače prilično oskudna, literatura za ekonomsku historiju ovih krajeva.

Igor Karaman

RADOVI MITE KOSTIĆA IZ SOCIJALNO—EKONOMSKE ISTORIJE SRBA U HABSBURŠKOJ MONARHIJI OD XVI DO XIX STOLEĆA.

Stručnoj čitalačkoj publici prof. dr. Mita Kostić poznat je prvenstveno kao pisac kulturno-političkih tema iz prošlosti srpskog naroda u bivšoj Habsburškoj monarhiji. U tom pogledu on spada među najistaknutije vojvođanske istoričare. Ne prekidajući ni danas rad na tom polju, Kostić je u zadnje vreme u nekoliko mahova pokazao da mu nije strana ni socijalno-ekonomska tematika. Mi bismo želili da skrenemo pažnju na njegove radove ove vrste. Ima ih nekoliko, i to:

1) *Socijalno-ekonomsko formiranje trgovačko-zanatliškog sloja građanskog stalaža od 16 do 19 veka* (Poglavlje u knjizi »Dositej Obradović u istoriskoj perspektivi XVIII i XIX veka. Beograd, SAN, 1952, 198—218).

Ovaj rad pretstavlja interesantan nacrt za širu studiju o razvoju trgovačko-zanatliškog staleža srpskog društva pod Turskom i Austrijom. Do danas takve studije nema. To konstatuje i Kostić, a mi bismo dodali da se ista još dugo neće moći ni napisati, sve dok se monografski ne obrade pojedina naselja u kojima je ovaj društveni sloj razvijao svoju delatnost.

U svom radu Kostić je pošao od korena razvitka trgovine i zanatstva u našim oblastima pod Turskom, dajući podatke o Srbima trgovcima još od XV. st., otkad se oni pominju u putopisima i austriskim izvorima. Ističući naročito jak srpski zanatsko-trgovački centar u Sarajevu, analizirajući kltorstvo manastira i malobrojne domaće izvore, on konstatuje da se trgovačko-zanatliški stalež počeo formirati u XVII st., da je tada stvorio svoju esnafsku organizaciju i podigao svoju snagu kao privredni faktor. Potiskivanjem Turaka iz Ugarske i Hrvatske prestaje i njihov patronat nad znatnim brojem srpskih trgovaca koji postaju podanici Austrije. U novoj državnoj zajednici oni su se dobro snašli i, oslanjajući se na nacionalne privilegije, u mnogom zadržali monopol trgovine sa Turskom. U verski netolerantnoj Monarhiji srpski trgovačko-zanatliški stalež ne samo što se održao, prilagodio evropskom načinu života i rada, nego je još uspeo da asimilira jednovjerne Cincare i Grke i uvek bio stub narodnog otpora i rodoljublja. Kostić ističe poseban značaj i snagu srpskih trgovačkih centara izvan današnje Vojvodine (Budim, Sentandreja, Segedin, Miškolc, Baja, Arad, Segedin) i daje o njima glavne informacije.

Dok ovaj Kostićev članak ima odlike sinteze stvorene na osnovu oskudnih podataka iz postojeće literature i objavljene građe, dotle sledeći radovi predstavljaju analitičku obradu pojedinih tema,

2) Pod zajedničkim naslovom *Iz socijalno-ekonomske istorije Srba u XVII i XVIII veku* obuhvaćena su tri priloga (»Jedna srpsko-turska trgovačka kompanija u Banatu iz g. 1722«; »Pretnja Srba-dželebžija u Hrvatskoj 1708 s prestankom izvoza stoke zbog prekomernog ugnjetavanja« — objavljeno u Zborniku Matice srpske 13—14, 105—112; »O Racima — trgovcima i trgovačkim kompanijama u Beču XVII i XVIII veka« — objavljeno u Godišnjaku Filozofskog fakulteta u Novom Sadu I, 30—40).

Prvi od ovih priloga baca svetlo na način i obim poslovanja banatskih kompanija i trgovačke veze s Turskom (izvoz bakra). Drugi prilog predstavlja doprinos za upoznavanje smetnji koje su za razvoj trgovine stokom predstavljale samovoljno određivane carinske takse — u ovom slučaju u Đurđevcu od strane generala Štajnbajsa. Treći prilog — *O Racima trgovcima* — je najznačajniji. Na osnovu literature, objavljene građe i akata Mitropoliskog arhiva u Sremskim Karlovcima, Kostić konstatuje da su tzv. »turski trgovci« — Srbi, Grci, Cincari i drugi — držali u svojim rukama izvoznu i uvoznu trgovinu Austrije s Turskom u XVII i početkom XVIII st. Stvaranjem sopstvenih kompanija bečki dvor je pokušavao da potisne Race-trgovce, ali je u tom uspevao samo delomično i povremeno. sve dok od sredine XVIII st. nisu nastupili novi ekonomsko-politički momenti koji su skinuli sa pozornice »turske trgovce«. Raci-trgovci imali su svoje kolonije po nizu ugarskih gradova, a jak centar imali su i u Beču. U njemu su stvorili trgovačku kompaniju sa svojim sudijama ili konzulima. Iako su od bečkog dvora dobili privilegiju, ipak su bili pod prismotrom, jer se sumnjalo, pa i dokazalo, da su imali političkih veza s Turskom, zbog čega su 1678 svi stalno nastanjeni Raci-trgovci proterani iz Beča. Posle Karlovačkog mira (1699) mnogi od ovih trgovaca postaju austriski podanici, jer je prostrani »Rác-ország« (Srem, Baranja, deo Slavonije, Bačka i Banat) ušao u sastav Habsburške monarhije. O brojnosti ovih trgovaca u Beču najbolje govori činjenica što su 1719 dobili pravo da stvore pravoslavnu crkvenu opštinu i podignu kapelu u Beču. Sredinom istog stoleća došlo je do sukoba između Srba, Grka i Cincara—članova crkvene opštine i kompanije i do njihovog odvajanja. Uspomena na Race-trgovce očuvana je u nazivu »Ratzenstadel« u starom Beču.

3) *Srpsko trgovačko naselje u Trstu XVIII veka* (Istoriski časopis V, 1955, 165—187). Koristeći građu Mitropoliskog arhiva u Srem. Karlovcima Kostić je ovim radom uspeo da pruži potpuniju sliku srpske trgovačke kolonije u Trstu; naročito tok i karakter sukoba između tršćanskih Srba i Grka, koji su s početka živeli u zajedničkoj crkvenoj opštini. Postojanje samostalne srpske crkvene opštine, koja se zapravo poklapa sa trgovačkim društvom, bilo je jedan od glavnih uslova za dalje

naseljavanje Srba u Trst. U drugoj polovini XVIII st. srpska trgovačka kolonija već je znatna i bogata, a njen trgovački značaj je u porastu. Neki od članova te kolonije imali su po više lađa, široko razgranatu trgovačku mrežu i velike sume novca. Podigli su svoju školu, opštinski dom, a u drugoj polovini XIX st. i jednu od najlepših pravoslavnih crkava. Tršćanski Srbi sa simpatijama su pratili oslobodilačku borbu svojih sunarodnika u vreme Prvog ustanka, novčano je pomagali, a posebno su se isticali ulogom mecena u srpskoj književnosti i kulturi. Kostićev rad predstavlja još jedan dragocen doprinos osvetljavanju uloge Slavenstva u Trstu i vitalnosti balkanskog trgovačkog staleža daleko izvan svojih etničko-političkih središta.

4) *Srpsko trgovačko naselje na Rijeci u XVIII veku* (Istoriski časopis VII, 1957, 37—51). U ovom članku Kostić je ocrtao razvitak i značaj jedne srpske trgovačke oaze u sredini verske isključivosti i nacionalnog pritiska, čemu je bio izložen slavenski i posebno srpski živalj na Rijeci tokom XVIII st. Ali, cilj autorov nije bio da prati isključivo verske peripetije riječkih Srba, nego da iz dokumentacije koja je u borbi za versko održanje upotrebljena izvuče što više podataka za socijalno-ekonomske prilike te trgovačke kolonije. Kad su sredinom XVIII st. bosansko-hercegovački trgovci počeli svoju ekspanziju, došlo je i do njihovog naseljavanja na Rijeci u kojoj je nešto Srba bilo još od početka tog stoleća. Imali su da izdrže versko-politički pritisak i ekonomsku konkurenciju riječke buržoazije. U svojoj odbrani naišli su u krajnjoj liniji na podršku vrhovnih ugarskih vlasti, jer su ove morale da računaju s činjenicom da su 80-tih godina XVIII st. srpski trgovci na Rijeci držali skoro trećinu celokupnog izvoza Ugarske na Rijeku. Iz podataka koje su riječki pravoslavci (Srbi i nešto Grka i 1 Makedonac) o sebi dali, a nadležne vlasti proverile i potvrdile, vidi se da su oni raspolagali sa znatnim kapitalima, da su imali na Rijeci kuće, skladišta robe, lađe na Savi i Dunavu, pa čak i fabrike. Iz Ugarske na Rijeku najviše su izvozili duvan, kože, itarice, rakiju, vosak i drvo. Šteta je što autor nije objasnio zašto je posle 1790, kad je borba na verskom polju uspešno završena i izgrađena pravoslavna crkva na Rijeci, došlo do opadanja broja riječkih Srba, a tim i do slabljenja njihovog udela u trgovini Ugarske i Rijeke.

Uzeti u celini, radovi Mite Kostića predstavljaju dragocene priloge proučavanju socijalno-ekonomske istorije Srba u Habsburškoj monarhiji. On uvek uspeva iz dokumentacije koja na prvi pogled ne obećava mnogo da izvuče bitne podatke za ekonomski život dotične sredine. Pošto se ne ograničava samo na prepričavanje arhivskih dokumenata, nego ih vešto uklapa i kombinuje sa literarnim podacima, on uspeva da pruži zaobljene monografske celine i pokazuje put kojim treba ići da se potpuno prikaže zanimljivi i raznovrsni tok razvitka srpskog građanstva od XVI do XIX st. Mislimo da se ovaj metod uspešno može primeniti i na druge verske i nacionalne grupe u Habsburškoj monarhiji.

Slavko Gavrilović

MILICA BOGDANOVIĆ, ŽIVOT U KOSTAJNIČKOJ KRAJINI OKO 1728

Zbornik za društvene nauke 13—14, Matica Srpska, Novi Sad 1956.

Ima, nažalost, još i danas pisaca, koji prilaze rješavanju nekih problema a stanovišta zastarjele historiografije. Dakako, takvu činjenicu, samu po sebi, ne bi trebalo osuditi, kad se ne bi radilo o problemu, koji starija historiografija nije mogla objektivno postaviti, a kamoli riješiti. Zato je naša dužnost, da danas, kad prilazimo takvim problemima, radimo samo na osnovu izvornog materijala. Autor to, nažalost, nije učinio. Našavši u Arhivu SAN u Sremskim Karlovcima neke dokumente, koji se odnose na Kostajničku krajinu u vrijeme regulamenta iz 1728, ona je pristupila tumačenju materijala s uvjerenjem, da o odnosima na Banskoj krajini može govoriti samo kao o antagonizmu hrvatsko—srpskom. Poistovjećujući pojmove krajišnik=Srb=shizmatik, a vojnički zapovjednik=Hrvat, Bogdanovičeva je stvorila vrlo jednostavnu sliku »nacionalnih« odnosa: hrvatski zapovjednici zbog toga što su Hrvati progone krajišnike zbog toga što su Srbi. Kako je daleko išla u konstrukciji takvih odnosa, pokazuje njezina tvrdnja, da je Srbima (krajišnicima) »jedina plata bila zemlja koju su obrađivali dok je milicija hrvatskoga porekla primala platu u novcu. Dok su se komandanti prema tim plaćenim graničarima držali donekle reda, nepla-

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA XI—XII.

1958—1959.

Redakcioni odbor:

OLEG MANDIĆ
JAKŠA RAVLIĆ
JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

IZDAJE
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
ZAGREB

Štampanje završeno početkom mjeseca jula 1960.